

is, dat een  
jeid komt, ze  
d niet behoef  
t vijand onzer  
heid strikken  
op te houden  
de vraag, gelij  
k klinkt.  
andacht wilde  
we haar meer  
e in dit leven  
komen?  
in bekommerde  
rd bevestigend  
haast zeggen:  
t aangenomen,  
te worden; dat  
leest der aan  
leest verzegeld  
en dat die  
eren Gods zijn,  
tot de volle  
toe; en dat ze  
en maken. En  
or hen te ver  
in wie ze voor  
zus geloofd de  
al de vergeving  
Kinderen Gods  
ijn Woord, dat  
is en dat hij  
welk een lust  
en, en hoe hij  
Vant zijn betu  
heid zijner liefde,  
een geloovige  
destant, als hij  
bedoel: als zijn  
et Woord, om  
ijn God aan te  
rusten.  
communis leeft  
n, en allerleest  
lijke verdorven  
in zijn Woord,  
om dat Woord  
voor eigen ziel  
er het Woord!  
F.  
Inzendster, zoo  
mer.

IJS.

geschiedenis.

gen maken over  
tegd, dan willen  
en als „enkele  
zelf zou rijk ge  
aan te wijden,  
we het ditiuaal  
te eerste plaats,  
de weken, dat  
door onderge  
En dat is ten  
werp nog meer  
„Canite Tuba“  
er dan op wacht

het volgende te

sch getuige laat  
e een „Handlei  
nderwijs“ uitgal.

ke overheid zijn  
eitten Gods, mag  
heid de veronde  
d als zijn plaats  
anspraak maken  
burgers. Oordeel  
an God, U moet  
rus en Johannes  
hun de prediking  
nd, 4:19.) Nooit  
tvaardige wetten  
ok in die zaken  
en Gods, de ge  
stand zijn altijd

nkeld goed katho  
u ik willen ver  
handelen, indien  
s stelt: „sterven  
anr Gods Woord  
od Gods?“ Wan  
oorzamen — en  
erdedigen, indien  
s om te dooden  
nooit tot Canite  
meerde vaders  
gehoorzamen aan  
ner hem duidelijk  
slotte „maar sijn  
sch — of sterf!“  
st ook dit: (pag.  
tspraken van het  
niet, dan over  
gebed.“  
naar het woord  
Woord richting

gaf aan het geweten, dan de uitspraak van de kerk — wanneer zij oordeelden, dat dat Woord van God sprak in hun conscientie, en eischte gehoorzaamheid aan God alleen, en verbood een gehoorzaamheid aan de kerk, die hen dwingen wilde tegen dat Woord en tegen die conscientie te handelen — was dan die gehoorzaamheid aan de conscientie, en het opzeggen van de gehoorzaamheid aan den Koning een goede daad of niet?

Maar we mogen zeker ook wel eens even herinneren aan de Roomsche praktijk.

Zeker, het volk mag daar geen koning afzetten of afzweren.

Maar het is onwaar, dat men ongehoorzaamheid aan den koning verbiedt, indien die koning van het volk eischt, of persoonlijk iets doet tegen kerk en godsdienst, wat Rome anders verlangt. Paus Hildebrand, anders genaamd Gregorius VII, zag er werkelijk geen kwaad in, dat de Duitschers tegen het „wettig gezag“ in opstand kwamen — neen veelmeer stond de zaak zóó, dat hij, die gehoorzaam was aan den wetigen vorst Hendrik IV (1055—1106) de kans beliep met den koning te worden getroffen. Waren dan al de wetten van Hendrik zóó goddeloos? Neen — maar inzake de religie wenschte hij niet naar de pijpen van den Paus te dansen.

En dan zegt de Roomsche praktijk iets anders dan de leer: „nooit een vorst ongehoorzaam zijn“.

En we behoeven niet zoo ver in de historie terug te gaan.

De houding van de Roomschen ten opzichte van den Duitschen keizer ligt ieder nog versch in het geheugen. Daar was zeker toch geen enkele reden van die, welke Dr de Groot noemt. Maar de utiliteit alleen scheen daar voldoende, om de handen van de Roomschen in die van de socialisten te doen belanden.

Er zouden hier wel meer gevallen zijn te noemen. Werkelijk er is geen sprake van, dat Rome het wereldlijk gezag van een vorst zoo hoog acht, indien men het gemakkelijker voor de moederkerk vindt, dat gezag te knotten. De dolk van Ravaillac (die Hendrik IV van Frankrijk vermoordde) en de kogels van de moordenaars van onzen vader des vaderlands zouden het kunnen getuigen.

Maar we kunnen nu eenmaal niet breed op deze dingen ingaan.

Enkele vragen moeten me echter nog van het hart. En dan vraag ik allereerst: hoe wil dan Canite Tuba, die zoo speciaal paedagogisch met de historie te werk wil gaan, aan de kinderen vertellen van de roeping van deze lage landen bij de zee, in de dagen, toen de martelaren bij duizenden waren te tellen? Och, hij heeft het over die achttien Gorumsche martelaren, la zeker — maar wanneer wij dan eens beginnen te praten over de duizenden, die hunne tongen den messen, en hunne lichamen den brandstapels moesten overgeven? Wat was dat dan van den vorst van Spanje? En heeft zelfs in den tijd, toen er gevaar dreigde voor ons volk van allen kant, de prins van Oranje niet loyaal zich gehouden tegenover den koning, zoolang het kon, en zoolang hij zijn leven veilig kon denken? En hoe verging het de „trouwen“, die het waagden met den „allerchristelijken“ koning? De graven van Egmond en Hoornen zijn er de bloedige bewijzen voor geweest! Hoe moet de Roomsche onderwijzer dan die historie verhalen?

Want het was niet naar de Roomsche leer van heden, dat Philips alzoo handelde. En weer citeer ik Dr de Groot:

„Daar echter in zeer vele landen een gemengde bevolking leeft, laat de kerk het, om grooter kwaad te voorkomen, of grooter goed te bereiken, toe, dat de staat ook aan valsche godsdiensten de vrije uitoefening van hun eredienst waarborgt. Volkomen valsche is de bewering, dat de kerk een gewelddadige onderdrukking van andersdenkenden zou begeeren, of hun het genot van hun burgerlijke rechten zou willen zien onttrekken.“ (pag. 69.)

Dat hadden de martelaren eens moeten hooren!

Maar misschien zegt Canite Tuba: „Ja, maar dat zijn de nieuwere inzichten“. Goed, maar dan moet de inleiding op de vertelling van de historie van Willem den Zwijger ook zijn: „Kinderen, in dien tijd had noch de kerk, noch de Roomsche regeering een goed inzicht in hetgeen er moest geschieden in een staat, welks burgers niet allen leden waren van de Roomsche kerk. En daarvoor trad Philips, geholpen door Alva, den vijand van ons volk, in blinden ijver en in dwaze, nu onjuist gebleken, liefde voor de moederkerk op een gansch verkeerde wijze op. En in het licht bezien van hetgeen de koning waagde, en van hetgeen Alva, geholpen door onze geestelijken, die toen ook nog niet beter wisten, bestond, is de daad van Willem den Zwijger, die de gehoorzaamheid aan den koning weigerde, zeer juist. Immers een vorst mag nooit de conscientie binden...“ enz. En dan kan hij Dr de Groot verder laten spreken.

We merken evenwel, dat hier de knoop ligt bij dit punt: zal de staat onafhankelijk zijn van de kerk, ja dan neen? De kwestie, waarom het gaat, is tenslotte er een van tegenstelling tusschen de Roomsche beschouwing, die in die dagen van Gregorius VII opgeld deed, dat n.l. de geestelijke overheid het gezag had uit te oefenen over de wereldlijke — en de protestantsche, die van zulk een theorie van de twee zwaarden, al of niet door een legende gesteund, niet wil weten.

Zie, wanneer we de zaak in dit licht bezien, dan wordt veel ons duidelijk. Maar laat men dat dan ook eerlijk zeggen.

Laat men recht doen aan Prins Willem, die protestant was, en aan de vaders die de gereformeerde opvatting huldigden. Zoo toch alleen blijft men ervoor bewaard te spreken van een karakterfout bij den prins — van een revolutie bij hen, die hem ter zijde stonden — en waarbij óók „katholieken“ waren! Canite Tuba — ook van uwe vadersen waren daarbij! Wie zijn zinscheidt...

Opvoeding eischt eerlijkheid, zoo zegt men. En dat is juist.

Maar eerlijkheid tegenover de gereformeerde beginselen, en jegens den persoon van Prins Willem den Eersten, dien wij met trots den Vader des Vaderlands noemen, is in het stuk van den man, wiens vaderland geen vader heeft, maar geboren is in ongerechtigheid (zoo moet hij het zien) al heel ver te zoeken!

J. W.

## Iets over de Oud-Grieksche Gymnasia.

I.

Terwijl we vroeger voor de kennis van de Oud-Grieksche onderwijstoestanden in hoofdzaak ons moesten tevreden stellen met wat de schrijvers er opzettelijk of toevallig van mededeelen, hebben de opgravingen van de laatste twintig jaren zooveel nieuws aan het licht gebracht, dat het, nu de redactie me om een bijdrage vroeg, me niet onaardig leek, daarvan een en ander te vertellen.

Ternauwernood behoeft ik te vermelden, dat een Grieksche gymnasium anders was ingericht dan een tegenwoordig en wel om de eenvoudige reden dat het in werkelijkheid een gymnasium was, d. w. z. een plaats, waar men onderricht krijgt in het turnen. Natuurlijk werden ook de andere vakken gedoceerd, maar de gymnastiek en het hanteeren der wapenen vormden toch een zeer belangrijk onderdeel van het leerplan. Het gevolg daarvan was, dat ook het gebouw anders ingericht was dan bij ons en men er een worstelperk, een waschzaal, een zalfzaal en wandelgangen vond. Daar kwam bij, dat een gymnasium menigmaal een combinatie vormde van lagere, middelbare en soms hogere school. En dit was natuurlijk van invloed op de inrichting van het gebouw. Het beste begrip van zulk een school geeft ons het gymnasium van Pergamum, dat ongeveer in 1904 is opgegraven. Het gebouw lag aan een der hoofdweegen en was verdeeld in drie afdelingen, die terrasgewijze zich boven elkaar verhieven. Geweldige steunmuren waren gebouwd en de ruimte daartusschen opgevuld met steenen en aarde om zoo de terrassen te vormen. Een rond poortgebouw gaf toegang tot de school. De onderste afdeling was die der kinderen; daarboven bevond zich de school der ephoren, dat zijn de jongens van ongeveer 14 tot 18 jaar, en op het bovenste terras het gymnasium der jongelingen en jonge mannen. Behalve collegezalen bevatte het een feestzaal en een theater met ongeveer 1000 zitplaatsen bij wijze van aula.

Treedt men nu zulk een gymnasium binnen, dan maakt het een mistroostigen en verlaten indruk. Hier en daar staat nog een brok muur of een zaal, maar van de antieke schoonheid is niets meer over. Niets ook van de aankleding met aardrijkskundige kaarten en afbeeldingen van taferelen uit de mythologie. Een merkwaardige prestatie van een der leerlingen is te Priene gevonden. De knaap had de opdracht gekregen de namen der Spartaansche ephoren in den muur te beitselen en scheen te meenen, dat het er niet veel op aankwam of de namen, die hij overeenwilde, werkelijk die van de ephoren waren; hoofzaak vond hij, dat het Spartaansche namen waren en het resultaat is, dat er op de ephoreninscriptie inderdaad maar één ephoor voorkomt.

De meest voorkomende schoolinscripties zijn de klasselijsten, die soms in de school zelf op den muur, soms in het stadhuis op een koperen zuil gegraveerd werden. Ze geven eerst een dateering en dan de lijst van hen, die van de lagere school naar de middelbare bevorderd zijn en van hen, die eindexamen deden en zich nu als studenten bij den sehemleerbaar mochten aanmelden. De studie op de lagere school duurde ongeveer van het 7e tot het 13e jaar. Er is een grafsteen over, door een moeder opgericht voor haar twaalfjarig knaapje, waarop ze den jongen beklagt, omdat hij al stierf, voordat hij het jongelingskleed kon aantrekken en Hermes, den beschermgod van het gymnasium kon aanschouwen. Verder zijn op die lijsten de leeraren genoemd en wat wij zouden noemen de curatoren. Later stelden de leerlingen zelf de lijst op, zoo b.v. in 147 v. Chr. te Pergamum, toen 178 jongelui, die de lagere school verlieten, hun namen vereeuwigen door een opsomming daarvan, met een beeld van prins Attalus, in een nis van hun school op te stellen. Op sommige plaatsen zijn lijsten gevonden van alleen die leerlingen, die een prijs behaald hadden of overwonnen hadden in schoolwedstrijden.

Buitengewoon belust was de schooljeugd van het oude Griekenland op het oprichten van vereenigingen. In de eerste plaats waren er vereenigingen, die alle leerlingen van een gymnasium omvatten, en een soort scholierenraad vormden. Dat ze heel wat aandurften blijkt uit een schrijven, dat de leerlingen van Omboi, een klein plaatsje in Egypte, richtten tot koning Ptolemaeus II, op welk schrijven ze keurig netjes antwoord kregen. Een bijzondere reden tot het houden van een leerlingenvergadering was aanwezig, wanneer iemand aan een gymnasium een belangrijk geschenk gegeven had, b.v. van zalfolie. Dan werd officieel de dank der leerlingen overgebracht.

Niet alleen de jongens, maar ook de meisjes sloten zich tot clubs aan. Want ook meisjes bezochten de gymnasia. Meermalen blijkt, dat zulke clubs soms aanzienlijke sommen gelds bezaten en juridisch gesproken zelfstandig naar buiten konden optreden of, zooals wij zouden zeggen, rechtspersoonlijkheid hadden. Ook hadden ze hun eereleden, zooals b.v. te Hierapolis, waar den dichter Onesikles het erebidschap toe beurt gevallen was. Soms eerden zij den gymnasiarch of rector met een standbeeld. Van bijzondere pijsiteit getuigt het bestaan van een ephorclub te Akropolis, die zich gevormd had om jaarlijks op het graf van den jonggestorven Epaminondas en diens zuster een herdenkingsfeest te vieren.

Zooals ieder rechtgeaard Hollander, wanneer hij een toren beklommen heeft, meent dat zijn naam te moeten vereeuwigen en dat wel liefst zoo hoog mogelijk, zoo schreef ook de Grieksche jeugd er behagen in haar naam in steen te griffen. De wanden van de school te Priene zijn tot aan den zolder toe met namen beschreven. Ieder reserveerde blijkbaar een plaatsje voor zichzelf, b.v. „de plaats van Artemas den zoon van Dionysius“. Broers en vrienden schreven hun namen bij elkaar, meermalen zijn er schrijffouten gemaakt,

waarover we ons niet behoeven te verwonderen, als we bedenken, dat de jongens soms op elkaars schouders moesten klimmen om een open plekje te vinden. In Thera hadden ze nog niet genoeg aan de muren van de school, maar bekladden ook de rotsen in de buurt. 17 namen, die in de school te lezen zijn, bevinden zich ook op de rotsen, de een op al hooger en gevaarlijker plaats dan de andere.

Een, voorzover ik weet, ons volkomen onbekende manier van vereeuwigen is die, welke niet den naam, maar de grootte van den voet aan het nageslacht overlevert. Dergelijke aanduidingen zijn over op langwerpige marmeren steenen, waarop de voeten in rijen geleekeerd zijn. Meestal zijn het rechtervoeten; de nagels zijn er netjes in geleekeerd en daarin staat dan de naam van den gelukkigen bezitter, terwijl in den voet zelf een uitnodiging staat om hem, wiens naam hij draagt, vriendelijk te gedenken.

De examens, die gehouden werden, waren van een geheel ander karakter dan de onze. Ze waren gesplitst in twee soorten, n.l. wetenschappelijke en gymnastische. De eerste werden dikwijls op het stadhuis gehouden, de laatste in het gymnasium. Over het algemeen droegen ze het karakter van wedstrijden en de prijzen, voor welke van overheidswege gelden beschikbaar werden gesteld, wijdde men gemeenlijk den goden. Soms werden wedstrijden aangegaan met scholen in andere steden en dan reisde de heele klas onder leiding van den leeraar daarheen en bleef soms maandenlang onderweg. Wat de examenvakken betreft: die waren voor de jongsten het meest in aantal n.l. lezen, schoonschrijven, schrijven van muziek, declameeren van dichtwerken, eitherspelen en fakkelwedloop. De anderen hadden lezen, declameeren en algemeene ontwikkeling. Een enkele keer wordt ook rekenen als examenvak gevonden. Een lijst van meisjes, die geëxamineerd waren, is te Pergamum gevonden; zij hadden voldoende in de vakken declameeren van lyrische en epische poëzie, lezen en schoonschrijven. Bij wijze van eindexamen kenden sommige meisjescholen wedstrijden in bezonnenheid en huishoudkunde!

De verplichte deelname aan de vele godsdienstige feesten bezorgde aan de Grieksche jeugd een groot aantal vacantedagen. Ook was er vrij, als een nieuw schoolhoofd optrad of als er een nieuwe burgemeester kwam. Zoo weten we van een burgemeester in Priene, die vóór zijn verkiezing zich schriftelijk tegenover de ouders verbonden had de jeugd zachtmoedig te zullen behandelen. Die belofte hield hij zoo schitterend, dat hij op den dag van zijn optreden de jeugd bij zich thuis op een glas wijn noodigde, zooals de inscriptie zegt: „om zijn menschlievende zachtmoedigheid te toonen“. Ook waren er verstandige burgers, die wisten, hoe groot de dankbaarheid der jeugd is voor een vrijen dag. Zoo b.v. Eudemos van Milete, die een zeer belangrijke som aan zijn stad schonk om een gymnasium te stichten. Onder de voorwaarden kwam ook de bepaling voor, dat de 5e van iedere maand een vacantedag moest zijn. Wat zullen de leerlingen dezen iedere maand weerkerenden Eudemosdag dankbaar hebben aanvaard!

Dr A. SIZOO.

## LITERATUUR EN KUNST.

J. H. Leopold. †

Wederom is uit de rij onzer oudere dichters een der besten door den dood weggenomen: Dr Jan Hendrik Leopold.

Nog slechts enkele weken geleden vierde hij, in stilte, zooals dat bij z'n persoonlijkheid behoorde, z'n zestigsten verjaardag. Allerwege is toen in de pers over hem en zijn arbeid geschreven, en de verwachting, die eigenlijk meer een wensch was, uitgesproken, dat binnen niet te langen tijd een nieuwe bundel van zijn hand verschijnen zou. Maar de dood heeft, geheel onverwacht, aan die plannen, zoo ze dan hebben bestaan, een einde gemaakt.

Omtrent den persoon van dezen zeldzamen dichter weten we betrekkelijk weinig, zelfs na de vele publicaties, die ter gelegenheid van z'n zestigsten verjaardag verschenen zijn.

Leopold was voor alles een zwijger, een, die den omgang met de menschen mede en een teruggetrokken leven leidde. Pogingen, hem te interviewen en uit zijn eigen mond te hooren, wat men niet wist en toch gaarne weten wilde, strandden steeds op z'n weigering met iemand, wie dan ook, over zichzelf en zijn kunst te spreken. Hij was de man, die „... heeft zijn afgeweende leven stil voor zich heengevoerd“, een wereldvreemde, die altijd zich in 't verborgen hield en nooit eenige rol speelde in de rumoerigheid van het letterkundig leven na 1880, dat hij van 't begin af schier meemaakte.

Wat we daarom van hem weten zijn niet meer dan enkele simpele feiten: dat hij leeraar was in de klassieke talen, dertig jaar lang, aan het Erasmus Gymnasium te Rotterdam, dat hij een geleerde was van fijnen stijl, dat hij in vakijdschriften en in afzonderlijke uitgave enkele studiën publiceerde. Veel verder gaat ons weten niet: Leopold hield zich altijd verborgen, leefde en werkte in stilte.

Maar, dank zij de gelegenheid van z'n verjaardag, zijn deze enkele feiten toch zóó in het licht komen te staan, dat we in dezen zwijgenden man geen zonderling zullen zien, een gewild-eenzaam of volstrekt onsociaal mensch. Wat een van z'n leerlingen over zijn lessen vertelde<sup>1)</sup> en over zijn verhouding tot de gymnasiasten, die het voorrecht hadden door

<sup>1)</sup> Zie G. L. F. Landré in het Letterk. bijbl. van de „N. R. Cl.“ (9 Mei 1925).